

ANADOLU SAHASI TÜRK HALK ŞİİRİNDE TURNA: DERDİÇÖK ÖRNEĞİ

CRANE IN ANATOLIAN FIELD TURKISH FOLK POETRY: DERDİÇÖK EXAMPLE

Bedri ÖZÇELİK*

ÖZ: Orta Asya'da avcılık ve hayvancılıkla yaşamını sürdüren göçer-evli Türkler tarafından temeli atılan, Türk irfanının kültür miraslarından biri kabul edilen Anadolu sahası Türk halk şiiri, bu coğrafyada varlığını sürdüren kültürün, maddi ve manevi değerlerini nesilden nesile taşıyan, halkın güzellik anlayışını yansıtan edebi varlıklardan biridir. İnsan hayatının merkezinde yer alan tabiat, Türk halk şiir geleneğinin oluşumunda ve şekillenmesinde etkili olmuştur. Tabiatın asıl ve doğal unsurlarından olan hayvanlar, insanoğlunun kadim çağlarından beri en belirgin kültür dinamiklerinden kabul edilmiştir. Hayvanlar âleminde yer alan, kuş türlerinden biri olan ve Türk edebiyatının birçok alanında çağrışım sembolü olarak kabul edilen turna da Anadolu sahası Türk halk şiirinde yaygın bir motif olarak ele alınmış ve işlenmiştir. Anadolu insanının duygu, düşünce ve zevk anlayışını yansıtan Türk halk şiirinde turna motifinin bir çağrışım şeklinde yer alışı ve Derdiçök'un turna motifli şiir örnekleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı; bu coğrafyada meydana gelen, gelişen, olgunlaşan Türk halk şiirinde ve âşık tarzı Türk halk şiir geleneğinin tanınmış temsilcilerinden biri kabul edilen Derdiçök'un şiirlerinde turnanın, hangi özellikleriyle nasıl yer aldığı tespitini yapmak ve bu metinleri yorumlayarak alana katkı sağlamaktır. Çalışmada, Türk halk şiir geleneğinin çeşitli nazım şekil ve türlerinde, turnanın; güzelliği, sevgiliye benzeyen yönleri ve haber getirme-götürme nitelikleriyle ele alındığı tespit edilmiştir. Bunun yanında Afşin-Elbistan Kültür Havzası'nda 19. yüzyılın son ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Derdiçök'un hayatı hakkında bilgiler verilmiş ve onun turna motifli şiirlerinin içerik analizi yapılmıştır. Neticede Derdiçök'un şiirlerinde de turnanın; Anadolu sahası Türk halk şiirindeki özellikleriyle yer aldığı görülmüş, aynı zamanda turnanın düşmanlarına karşı uyanık olması için şairin turlalara öğüt verdiği didaktik şiirleri ile onlarla dertleştiği söyleşme türü şiirleri tespit edilmiş ve onun turna motifli bütün şiir metinleri tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turna, Türk halk şiiri, Afşin-Elbistan Kültür Havzası, Derdiçök

ABSTRACT: The Anatolian field of Turkish folk poetry, which was founded by the nomadic-married Turks living in Central Asia by hunting and husbandry, and accepted as one of the cultural heritages of Turkish wisdom, is one of the literary assets that carry the material and spiritual values of the culture that survives in this geography from generation to generation and reflects the sense of beauty of the people. The nature which appears in the center of human life has influenced the formation and configuration of Turkish Folk Poetry tradition. The animals which are one of the main and natural elements of nature have been accepted as one of the most distinctive cultural dynamics of mankind since ancient times. The crane, which takes part in the animal world, is one of the bird species, and accepted as a connotation symbol in many fields of

* Dr.-Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu-
Kırıkkale/bedriozcelik@kku.edu.tr (Orcid: 0000-0002-7589-2731)

Turkish literature, has also been handled and processed as a common motif in Anatolian Turkish folk poetry. The use of crane motif as an image in Turkish folk poetry, which reflects the feelings, thoughts, and tastes of the Anatolian people and Derdiçok's poems with crane motifs constitute the subject of this study. The aim of the study is determining the characteristics of the crane in the poems of Derdiçok, who is accepted as one of the well-known representatives of the Turkish folk poetry tradition of minstrel style and in Turkish folk poetry that emerged, developed and matured in this geography, and contributing to the field by interpreting these texts. In this study, it has been determined that the crane is discussed with its beauty, its resemblance to a lover, and the qualification of bringing news in various verse forms and types of Turkish folk poetry tradition. In addition to this, information about the life of Derdiçok, who lived in the Afşin-Elbistan Cultural Basin in the last quarter of the nineteenth century and the first quarter of the twentieth century, was given, and the content analysis of his poems with crane motif was made. After all, it has been seen that the crane takes place in Derdiçok's poems, with its features in Anatolian field Turkish folk poetry; at the same time the poet's didactic poems in which he gave advice to the cranes in order to be vigilant against their enemies, as well as his conversational poems in which he communicated with them were determined, and all his poems with crane motifs were analysed.

Keywords: Crane, Turkish folk poetry, Afşin-Elbistan Cultural Basin, Derdiçok

Giriş

Anadolu sahasının önemli kültür unsurlarından biri olan, farklı ortamlarda kendini gösteren, geleneğe dayanan ve günümüzde de varlığını sürdüren Türk halk şiiri, Anadolu'da yaşayan Türk milletinin millî hassasiyetlerini de yansıtmaktadır. Bu coğrafyada şekillenen geleneksel şiir, insana özgü birçok hususu ele aldığı gibi Anadolu Türk'ünün tabiatla olan münasebetini, tabiata olan ilgisini ve tabiat unsurlarının insana verdiği ilhamı da sunmaktadır. Anadolu Türk irfanından tezahür eden anonim eserlerde ve sazıyla-sözüyle insanı büyüleyen sanatçıların insanî duyguları ifade ederken meydana getirdikleri şiirlerde, tabiatın önemli unsuru olan hayvanlar ile onların sembolize ettikleri duygu ve düşünceler dile getirilmektedir. Anadolu'da gelişen anonim, âşık tarzı ve dinî-tasavvufî şiirde söz konusu yansımaları bulmak mümkündür.

Anadolu coğrafyasında varlık gösteren, halkın içinden zuhur eden sanat eserlerinde tabiat, bütün yönleriyle işlenmemiş, belirli unsurların belirli münasebetlerle oluşan motifleri halk şairleri tarafından dile getirilmiştir. Akün'e göre tabiat unsurlarından bazıları şiirde tema hâlinde kullanılmış bazıları da sadece zikredilmiştir. Bunlardan dağ, yayla, akarsu, ilkbahar, gül, sümbül, elma, turunc bülbül, turna, şahin, at, geyik-ceylan, kurt ve aslan gibi tabiat unsurları halk şiirinde tema olarak tekrarlanmıştır. Özellikle de turna, bülbül, geyik-ceylan ve kuğu gibi tabiat unsurları tema şeklinde ortaya çıkmıştır (Akün, 1953:203-204). Bu unsurlar, bazen başlı başına bir manzumenin teması olmuş bazen de manzumede dağınık bir şekilde yer almıştır. Tabiatla iletişim içinde olan halk şairleri tabiatteki varlıklarla eytışimsel bir ilişki içine girmiş ve onlarla söyleşmiştir.

Anadolu coğrafyasında varlığını sürdüren, ninni, mani, türkü, koşma, destan ve semai şeklinde görülen ve hece vezniyle düzenlenmiş olan halk şiirinde, daha çok gurbette çekilen acı ve ıstırap konu olarak ele alınmıştır.

Anadolu'nun dağlarına, ovalarına, göllerine, şehirlerine, tarihî şahsiyetlerine, tarikat ulularına, dervişlere turna sembolüyle bu duyguların iletiildiği anonim metinlerde ve halk şairlerinin şiirlerinde görülmüştür (Elçin, 1997). Kahramanmaraş ilinin Elbistan ve Afşin ilçelerinde yaşamış olan, âşık tarzı Türk halk şiirinde adından söz ettiren Derdiçok da duygularını dile getirirken tabiatın önemli bir unsuru olan, haberleşmede önemli roller üstlenen, kendisiyle söyleşme/deyişme yapılan, güzelliğiyle dillere destan olan turnayı ve turna sembolünü şiirlerinde öne çıkarmış ve işlemiştir.

Doğu Türkistan'dan başlayıp Adriyatik Denizine kadar uzanan geniş bir coğrafyada varlığını sürdüren bütün Türk boylarının halk şiirinde turna unsurunun işlenişini ele almak çalışmanın sınırlarını zorlayacağından bu çalışmada, bin yıldır Türk yurdu olan Anadolu'da; varlığını sürdüren ve sözlü geleneğin devamı olan halk şiirinde işlenen "turna sembolü" ele alınmıştır. Aynı zamanda Afşin-Elbistan yörelerinde alan araştırması çalışmaları esnasında Derdiçok hakkında bilgiler edinilmiş, onun "turna temalı şiirleri" tespit edilmiş ve bu sebeple çalışma, Derdiçok örneğiyle sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde; turnanın özellikle Türk mitolojisindeki yeri ve Anadolu sahasında gelişmiş Türk halk şiirindeki yansımaları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümünde ise Derdiçok'un hayatı ve sanatçı kişiliği hakkında bilgi verilmiş, onun turnayı konu edinen şiirlerinin içerikleri üzerinde analizler yapılmış, bunun neticesinde söz konusu şairin şiirlerinde turna sembolünün hangi yönleriyle yer aldığı tespit edilmiş ve şairin bunlarla ilgili şiirleri üzerinde yorumlamalar yapılmıştır.

1. Türk Mitolojisinde ve Türk Halk Şiirinde Turna

Tabiat unsurlarıyla sürekli irtibatlı olan insanoglu, kuşlardan özellikle de göçmen kuşlardan olan turnalardan etkilenmiştir. Turna sembolü etrafında oluşan "mitolojik, mistik, fizyolojik ve tarihî-folklorik çağrışımlar" onun kuş türleri içinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermiş, kültür ve sanat eserlerinin oluşumunda sanatçılara ilham kaynağı olduğunu hissettirmiştir. Anadolu'da gelişen Türk halk şiirinde turna sembolünün nasıl yer aldığı konusuna başlamadan önce turna kuşunun fiziksel nitelikleri ve Türk mitolojisindeki yeri hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır. Türk halk şiirinin ortaya çıktığı coğrafya Türkistan'dır. Bu yüzden Türklerin ata yurdu olan, bu coğrafyada ortaya çıkmış bulunan Türk mitolojisinde turnanın yerinden bahsetmek kültürün sürekliliği açısından gerekli görülmüştür.

1.1 Türk Mitolojisinde Turna

Fiziksel olarak turna, parlak güzel gözlü, zarif boyunlu, uzun bacaklı, suyu seven bir göçmen kuştur. Onun başının arka tarafında geriye doğru sarkan bir zülfü bulunmaktadır. Baş, kanatlarının uç kısmı ve boynunun bir bölümü siyah renkli; kanatları ise mavi, kırmızı ve yeşil tüylüdür. Genellikle stepelerde, özellikle nehir kenarlarında, göllerde ve bataklık yerlerde görülür.

Göç ederken “▲” üçgen biçiminde kümelenip sürüler halinde uçmaktadırlar. Bu, turnalara özgü bir uçuş tarzıdır.

Türkistan’dan Uzak Doğu’ya kadar uzanan oldukça geniş coğrafyada yaşayan turna, Türkler arasında kutsal kabul edilmektedir. Türk milletinin Gök Tanrı tasavvuru Türk mitolojisinde çok eski bir motif olan turnanın kutsiyetine işaret etmektedir. Turnalar, Türk mitolojisinde haber getirip götürme özelliklerine inanıldığı için “Tanrının elçisi” olarak kabul edilmişlerdir. Anadolu’da gelişen Türk halk şiirinde de daha çok habercilik yönüyle ele alınmışlardır (Ögel, 1995: 553). Mehmet Aça bu mitolojik görüşü şu şekilde dile getirmektedir: “Kuşlar, insanlarla Tanrı/lar arasında irtibat sağlayıcıdır”(2018: 232). Bu değerlendirmeler gösteriyor ki kuşlara kutsallık atfedilmektedir. Türkler, turnanın Gök Tanrı tasavvuru dışında kalan ilahlardan biri olarak hikmet sahibi ruhu temsil ettiğine inanmaktadırlar (Elçin, 1997: 64). Altaylarda kutsal olarak görülen turna tellerinin şamana sırlı güçler verdiğine inanıldığı için bunlar şaman kıyafetlerinde kullanılmıştır (Eliade, 2014: 207-209). Tek eşli olması, eşini kaybettikten sonra sadakatinden ve vefasından dolayı tek başına yaşamını sürdürmesi turnayı Altay Türklerinde kutsal kabul edilen bir mitolojik motif seviyesine yükseltmiştir. Bunun yanında kimi çalışmalarda Türkistan’daki bazı Türk topluluklarının turnaya taptığı görüşlerine de yer verilmiştir. Başkurtlar tarafından samanyolunun, sürekli göç durumunda olan turna sürüsü olduğuna inanılmaktadır. Yine Başkurtlardan olan ve kutay (bir çeşit saz) çalmada usta bir delikanlının kutayı gökyüzüne götürdüğü ve kutayın gökyüzünde turnaya dönüştüğü inancı kabul edilmektedir (Akalin, 1993: 128, 144).

Özellikle Uzak Doğu toplumlarında da (Çin, Kore ve Japonya) kutsal bir varlık olarak görülen turna, aynı zamanda eski Türk yaşam tarzı olan Şamanlık kültüründe de kutsal kuşlardan biri olarak kabul edilmektedir. Müslüman Türklerde de bu kabul rağbet görmüştür. Özellikle Türk tasavvuf düşüncesinde var olan “don değiştirme”¹ motifinde turna, donuna girilen varlıklardan biri olmuştur. Köprülü, kuş şekline dönüşerek uçmanın Türk erenleriyle ilgili efsanelerde sık rastlanan bir keramet gösterme tarzı olduğunu ve Hoca Ahmet Yesevi’nin Horasan erenlerinin çağrısı üzerine “turna olup uçtuğunu” ifade etmektedir (1966: 26). Velayetnamede Hacı Bektaş Velinin de güvercin ve turna donuna girdiği rivayet edilmektedir. Kutsallığından dolayı, hile yaparak turnaların yolunu şaşırmasına sebep olmak ve onları havada tutmak halk arasında günah sayılmıştır. Anadolu

¹ Anadolu coğrafyasında yaşayan Türk şairleri bir kuşun şekline girme olayını “don değiştirme” olarak adlandırmaktadır. Türk mitolojisinde de “don değiştirme” yer almaktadır (Ögel, 1993: 86-87). Türk halk edebiyatı metinlerinde “değişim motifi” yoğun bir şekilde görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak daha fazla bilgi için bk. (Ergun, 1997).

insanı, turnayı avlayan avcının da mutlaka bir felaketle karşılaşacağına inanmaktadır.

Mitler, sözlü kültürün bir malzemesidir. Bu sebeple halk edebiyatı türlerinin temelinde “mitolojik motifler” vardır. Sözlü kültür motifleri ritüele dayalı olan merasim mitlerinin izlerini devam ettirmektedir. Sözlü kültür, zaman içinde değişime uğrasa da sözlü edebiyatın kendini ifade eden yolu olan mit her zaman etkinliğini korumuştur. Ancak her sözlü kültür türünde aynı etkinliğin olduğunu söylemek güçtür (Bayat, 2013: 72). Mitler; destanlar, geleneksel tiyatro türleri ve masallar da etkinliğini daha belirgin şekilde korurken sözlü gelenek içinde oluşan halk şiirinde de mitlerin etkinliğinin belli ölçüde devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu da Türk mitolojisinde turna sembolünün bir inanç kaynağı olduğunu ve bu sebepten sözlü kültür içinde oluşmuş edebiyatta turnayla ilgili anlatılara yer verildiğini göstermektedir.

1.2 Anadolu Sahası Türk Halk Şiirinde Turna

Çatalhöyük (Russel ve McGowan, 2003:450) ve Göbeklitepe (Peters ve Schmidt, 2004: 210) gibi neolitik kentlerdeki kazılarda turna kemiklerine ve figürlerine rastlanılmış olunması turnanın binlerce yıldır Anadolu topraklarında var olduğunu göstermektedir. Turna sembolünün bu coğrafyadaki izlerini Türk milletinin tarihi kadar kadim olan türkülerinde ve diğer halk şiiri türlerinde de bulmak mümkündür. Bu yönüyle Türk halk şiiri, Anadolu Türklerinin yaşadığı coğrafyayla ilişkisi hakkında en az taşlara işlenmiş kabartmalar ve freksler kadar bilgi vermektedir.

Mevsimlerin değişimine göre soğuk yerlerden sıcak mekânlara göçen ve hayatını bu şekilde devam ettiren göçmen kuş olan turna, bu özellikleriyle Türklerin göçer-evli oluşları arasında bir ilişki kurulmuştur. Anadolu sahasında var olan bir inanışa göre turnalar; refah, bereket, huzur ve saadetin nişanesi olan kutsal bir kuş olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda saflığın, dürüstlüğün, dostluğun, vefanın, sabrın, hürriyetin sembolü olarak görülmektedir. Turnanın bu özellikleri ile Anadolu Türkünün sahipsiz olduğu mezarların örtüştüğünü söylemek mümkündür.

Turnaların hayatı, yaşam alanları, uçuş şekilleri, güzellik unsurları ve hareketleri Anadolu insanının ilgisini çekmiş, bu sebeple şairler, duygularını dile getirdiği eserler olan halk şiirlerinde turna sembollerine yer vermiştir. Turnalar diyardan diyara göç ederken gurbet elde bulunanların, hasret ateşiyle yananların, eşinden ayrı kalanların duygularına tercüman olan bir sembol olduğuna inanılmış; bunun dışında haber getirip götürme işlevi, kendisiyle dertleşilmesi, sadakati, turna donuna girme gibi bir dini inanışı yansıtan motifleriyle sanat ve zanaat eserlerinde görülmüştür (Aytaş, 2013: 1). Kısacası turna sembolü, Türk halk şiirinin yanında Anadolu'daki mimari eserlerde, kılık kıyafetlerde, mezar taşlarında, sözlü ve yazılı metinlerde bir motif olarak tezahür etmiştir.

Anadolu sahası Türk halk danslarında da turna motifine rastlamak mümkündür. Bu danslarda turna kuşunun uçuşunu, kanat açışını, dönüşünü ve bir su kenarına konuşunu taklit eden sanatçılar türkü sözlerine göre figürler ortaya koymaktadırlar. O, sonsuz döngünün, ruhun, doğruluğun simgesi bilinmekte, hak ve hakikati seslendiren ve taşıyan bir haberci olarak görülmektedir (Feratan & Solmaz, 2023: 332). Kur dansları olarak da kabul edilen bu halk oyunları Anadolu’da halk tarafından zevk ve heyecanla takip edilmektedir.

Kültürün nesillerden nesillere aktarılmasında Türk halk şiirinin önemli bir yeri vardır. Sözlü geleneğe bağlı olarak gelişen bu şiirde halkın duygu, düşünce, inanç ve kabullerini bulmak mümkündür. Söz konusu şiir geleneği asırlar boyu varlığını koruyan, halk tarafından beğenilen, paylaşılan ve korunan kültür mirasıdır. Geleneğe bağlı olan halk şiiri, Türk milletinin kâinatı, tabiatı ve hayatı algılayışı ile ilgili birtakım unsurlar yansıtmaktadır. Bu unsurlar mitolojik nitelik de taşımaktadır. Türk mitolojisinde ve Türk tasavvuf anlayışında önemli yere sahip olan turna sembolü, birçok niteliğiyle Türk edebiyatında ele alınan önemli unsurlardan biri olmuştur. Türk halk şiiri geleneğinde turna, kaybolmuş aşkların, çaresizliğin ve umudun simgesi olarak görülmektedir. Aynı zamanda saflığın ve bereketin müjdeleyicisi kabul edilmektedir. Turna, sembol olarak gurbete gidenin, orada hasret çekenin ve sıladan ayrı düşmüş olanın duygularına tercüman olmaktadır (Akbaş, 2003: 4). Turnalar, geleneksel halk şiirinde coşkunun, mutluluğun bazen de hüznün temsilcisi şeklinde kendini göstermektedir.

Bir enstrüman çalmak ve gezgin olmak halk şairlerinin şiirlerinin oluşumunda etkili olan iki önemli öğedir. Bu açıdan turna da göç etme ve ötme, çığırma, çığlık atma yönleriyle adeta halk şairleriyle benzerlik göstermektedir. Halk şairlerinin sazı ve sözü yerine onların ötmeleri şairlere ilham vermiştir. Bu yüzden turna sembolü, Türk halk şiirinin (anonim, âşık tarzı ve tekke) her üç alanında da işlenmiştir.

Öncelikle anonim Türk halk şiirinin özellikle ninni, mani ve türkü gibi en çok kullanılan nazım şekillerinde “turna sembolünün” yer alışı üzerinde durulmuştur. Bu nazım şekilleri, halkın konuşma diliyle oluşması ve halkın duygularını en sade ve samimi bir şekilde ifade etmesi bakımından önemlidir.

Ninnilerde sevgi, ayrılık, gurbet ve hüznün gibi konular dile getirilirken turna sembolünden yararlanılmıştır. “*Gökyüzünde turna öter/Sesi dağları tutar/Gurbet ayrılığı beter/ Ninni nazlı gülüm ninni!*” (Çelebioğlu, 1995: 331). Ninniler sadece çocukları uyutmak için söylenmemiştir. Söyleyenin duygularını, düşüncelerini, umutlarını, dile getiren metinlerdir. Çocuğunu uyutmak için ninni söyleyen anne, turna sesini duyunca köyüne özlem duymaktadır. Çünkü o kişi, turnanın kendi köyünden de geçtiğini ve kendisine haber getirdiğini düşünmektedir. Bu ninni metninde de gurbet acısı ve sıla özlemi dile getirilmektedir.

Türk manilerinde turna sembolü; güzel sesi, görünüşü –tüyü, yeşilbaşı, ela gözü- ve katar katar² uçuşu ile yer almaktadır. “Bahçelerde hurmayım/Yeşilbaşı turnayım/Başkasını seversem/Gençliğime doymayım” (Çatıkkaş, 1996: 119) “Bahçelerde hurmayım/Ala gözlü turnayım/Senden gayri seversem/Muradıma ermeyim” (Çatıkkaş, 1996: 122). Turna, eşini kaybettikten sonra başka bir turna ile çiftleşmeyen ve hayatını tek eşli olarak sürdüren bir kuş türüdür. Bu sebeple halk arasında sadakatin ve vefanın sembolü olarak görülmektedir. Yukarıdaki dörtlüklerde turnanın bu özelliğine dikkat çekilmektedir. Maniyi dile getiren âşık sevdiğine sadık kalacağını, ona karşı vefalı olacağını ifade etmektedir.

Anonim Türk halk şiirinin yaygın türü olan türkülerde turnanın haber taşıyıcı motifi yaygın bir şekilde görülmektedir. Bu konu üzerinde çalışma yapan Aytaş, bu hususla ilgili görüşlerini “... Turnanın göçmen bir kuş olması, diyar diyar gezmesinden ötürü, onun haber getirip götürme görevini üstlenmesi tutmaktadır. Bu özelliklerinden ötürü turnalar gurbette kalanın, hasret çekenin, nazlı yârdan ayrı olanın duygularına tercüman olurlar. Kimi zaman haber götürür, kimi zaman da haber getirir. Kimi zaman da kendisiyle dertler paylaşılır” (2013: 13-14) şeklinde dile getirmiştir. Bu da halkın anonim türkülerde turnayı haber taşıyan bir sembol olarak kabul ettiğini göstermektedir. Türkülerde turna sembolü daha çok turnanın güzelliği ile kendini göstermektedir. Bunun yanında turna ile deyişme, âşıkların turnayı düşmanlarına karşı uyarması ve farklı duyguların dile getirilmesi esnasında turna motifinden bahsetmek mümkündür. Dertli dertli inleyişleri konu edinen türkülerde de turna sembolünün kullanıldığı görülmektedir (Eke, 2013). Turna motifli türküler, “mitoloji motifli türküler” şeklinde de değerlendirilmiştir (Mirzaoğlu, 2015: 155-178). “Turnam gelir çizin çizin/Kanadı boynundan uzun/Turnam gelir yazın güzün/Bizim göllere inin turnalar// Turnam gelir yata kalka/İbiğinde altın halka/Gel bizim göllere çalka/ Bizim illere inin turnalar” (Bozyiğit, 1974: 76). Turnaların soğuk yerlerden sıcak yerlere göçmesi sözlü şiir geleneği içinde yer alan türkülerde yansımıştır. Verilmiş olan türkü dörtlüklerinde turnaların göçünden bahsedilmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi turnaların göç zamanı kendilerine özgü uçuş tarzları bulunmaktadır. Aynı zamanda göç esnasında en çok kullandıkları uzuvları kanatlarıdır. Bununla birlikte türküde turnaların göç mevsimine de (yazın/güzün) dikkat çekilmiştir. Türküyü dile getiren kişi bir haber beklentisi içindedir. Bu yüzden turnanın kendi göllerine ve illerine inmesini arzu etmektedir. Burada hareketle türkülerde de turnanın haberciliği sembolize ettiğini söylemek mümkündür.

Âşık tarzı Türk halk şiiri geleneği içinde yetişen şairler de belli mevsimlerde sıcak iklimlerin yaşandığı coğrafyalara göç eden turna sembolünü şiirlerinde konu edinmişlerdir. İlkbahar mevsiminde Anadolu coğrafyasının ısınmasıyla turnalar bu coğrafyaya göç etmektedir. Halk

² Katar: Bir arada giden hayvan dizisi. Katar katar: Birçok katardan oluşmuş, dizi dizi (Sözlük, 1998: 1235).

şairleri ilkbahar mevsimindeki canlılıktan etkilenip duygu yoğunlukları yaşamaktadırlar ve duyguları şiirlerine yansıtmaktadırlar. Şükrü Elçin bunu “*Halk şairlerinden bazıları, kendi hayatlarını, memleketimize ilkbaharda gelip sonbaharda sıcak ülkelere dönen göçmen turna kuşunun kine benzemekte ve onunla uzun ve yorucu seyahatlerinde dertleşmektedirler. Bu şairler arasında Hayâlî, Âşık Kerem, Bahşî, Kuloğlu, Kacaoğlan’ı, Vâkıf, Zâkir, Dede Kasım, Ali Esker gibi Azerî şairlerini; Kusurî, Ruhsatî, Dadaloğlu, Seyit Osman, Efkârî, Kağızmanlı Hafzı ve Cevlânî’yi sayabiliriz*” (Elçin, 1997: 63-75) şeklinde değerlendirmiştir. Bunun yanında turna, kimi zaman da Türk halk şiiri geleneğinde bir sevgiliyi sembolize etmektedir (Taştan, 2007). Yani sevgili güzelliği, sadakati ve vefası yönüyle turnaya benzetilmektedir.

Tasavvufi Türk halk şiir geleneği içinde önemli bir yeri olan Alevî-Bektaşî şiirinde turna, Hz. Ali ve Hacı Bektaş Velî ile bütünleşmiş, onları temsil etmiştir. Bu yüzden bu topluluklar arasında turnanın sesini Hz. Ali’den aldığı inancı yerleşmiştir (Temizkan, 2014: 167; Taşgın & Atay, 2019: 85). Alevî-Bektaşî edebiyatının önemli şairlerinden olan Pir Sultan Abdal, bu inancı şu şekilde dile getirmiştir: “*Turnaya vermiş sesini/Âşıklar tutsun yasını*” (Öztelli, 1971: 105). “*Hazret-i Şâh’ın avâzı/Turna derler bir kuştadır/Bakışı arslanda kaldı/Döğüşü dahi koçtadır.*” (Öztelli, 1971: 104). Turna, sesinin güzelliği ile tanınan bir kuştur ve onun sesi sözlü edebiyatta bir motif olarak da görülmektedir. Yiğitliği, cesareti ve ilmiyle tanınan, sevilen Hz. Ali’nin sesi kutsî bir özellik taşımaktadır. Turna sesinin, güzel ve etkili oluşunu şair güzel bir sebebe bağlamıştır.

Turna sembolü Türk halk şiiri geleneğinde daha çok haberci/postacı motifi ile ortaya çıkmıştır. Onun bir göçmen kuş olması ve diyar diyar gezmesi bu niteliğini daha belirgin hâle getirmiştir. Bu sebeple çalışmanın bu kısmında âşık tarzı Türk halk şiiri geleneğinde turnanın haberci niteliğinden bahsedilecektir.

1.2.1 Türk Halk Şiirinde Turna Sembolünün Habercilik İşlevi

Sözlük anlamıyla haber, “bir olay ve bir olgu üzerine edinilen bilgi” (Sözlük, 1998: 919) şeklinde ifade edilmektedir. Aynı zamanda haber, bir olayın tebliği, bir hâdiseden orada bulunmayanlara verilen bilgi şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu çağda, haberleşmek için birçok kitle iletişim aracı bulunmaktadır. Kadim zamanlarda haberleşme vasıtalarının günümüze göre daha geri ve ilkel olması, güven ortamının olmayışı ve mesafe uzaklığı haberin vaktinde ulaşmamasına sebep olmuş, bu sıkıntılar karşısında insanoğlu ayrıca tabiattaki unsurlardan “ateşten, sestem, hayvanlardan ve kuşlardan” faydalanarak haber göndermiş ve almıştır yani haberleşmiştir.

Haberleşme, insanların ve bazı hayvan türlerinin bir arada yaşayabilmelerinin en önemli gereklerinden biri, belki de ön şarttır. Haberleşme olmasa bir topluluğu toplum haline dönüştürmek de imkânsızdır. İnsanın bir isteğini, bir düşüncesini, acısını, sevincini bir başka insana aktarma isteği haberleşmenin önemini ortaya koymaktadır (Aksan, 2015: 41-46). İnsanlar birbirleriyle haberleşirken sadece insan dilini

kullanmamıştır. Aynı zamanda jest ve mimiklerden, çevresindeki hayvanlardan, bitkilerden, cansız varlıklardan da faydalanmışlardır. Örneğin sevgiliye gönderilen bir çiçekle ona duygularla ilgili bir haber verilmektedir. Yine kuş seslerine de insanlar tarafından farklı anlamlar yüklenmiştir. Kuşların ötüşü ile haber alınmış ve onlarla haber gönderilmiştir. Turnanın göçmen kuş oluşu ve ötüşü onun “haber taşıyan bir sembol” olmasını sağlamıştır.

Farklı sebeplerle evinden, memleketinden ayrılan halk şairinin; “eşine, ana, baba, sevgili veya çocuklarına” duyduğu hasreti duyurma ve memlekette kalanların ruhlarında beliren acıyı, boşluğu bildirme isteği, haber alıp haber gönderme ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak için birçok vasıttan faydalanmak zorunda kalınmıştır. Türk halk şairlerinin hayalî olarak faydalandığı bu araçlardan biri de halk kültürünün getirdiği değerler içinden gelen ve sıcak coğrafyalara göç eden turnadır. Bu yüzden turna, Türk halk şairlerinin şiirlerinde hâkim haber taşıyan sembollerden biri kabul edilmektedir. Aynı zamanda turna, Türk şiirinde sevgiliyi ve aşkın haber kaynağını sembolize etmektedir (Taştan, 2007). “Gökyüzünde katar katar giden turnalar, âşıklarda büyük bir tesir bırakır. Âşık, turnalarla sevgiliden haber sorar, ona selam gönderir” (Yıldız, 2002: 28). Gurbette olan âşıkların sıla özlemiyle gönlü yaralıdır. Turnaların göçebe bir kuş olduğunu bilen halk şairleri, turnaların gökyüzünde uçuşunu ve ötüşünü duyunca onların sıldan haber getirdiğini hissetmekte, onlarla dertleşmektedirler. Turnaların kendilerinden de sılaya haber götürmelerini istemektedirler.

Coşkunun, hüznün ve mutluluğun habercisi olan tınalar, şairlerin duygularını dile getirirken kullandıkları “sembol” olmuşlardır. Halk şiirinde bu kadar yoğun tercih edilmesinin onun halk tarafından çok sevilmesine ve Türk töresinin kökenlerinde ve mitolojide önemli bir yere sahip olmasına bağlıdır. Bunun sebeple geleneksel şiirde turnanın haber getirme işlevi de yaygın bir şekilde işlenmiş eşten, dosttan, arkadaştan, sevgiliden haber getiren turna motifi de şiirlerde yer almıştır. Türk halk şiiri geleneğine mensup çok sayıda halk şairi, turnanın haber götürme işlevini farklı şiirlerinde konu edinmiştir. Bu şairlerden ve onların şiirlerinden seçilmiş bazı örnekleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Hapis cezası alan ve bu yüzden sıla özlemi çeken Keskinli Âşık Haydarî, Kırıkkale ili ve çevresine turnalarla selam gönderirken bu yörenin önemli mekânlarını ve şahsiyetlerini belirterek turnaların buraları ziyaret etmesini istemektedir. *“Katarın çekmiş Barek dağına/Kırıkkale üstünden geçin turnalar/Uğrayın Haydara merhaba deyin/ Kuyudan suyun için turnalar// Ne güzeldir Kızılırmak boyları/Avcılar elinden küskün toyları/Misafir severdir bütün köyleri/ Keskin’de de konup göçün turnalar//Denek’in başında kırklar makamı/Konur’da çıplak Ali canları/Bir de güzel usta Hacı Taşan’ı/Uğrayıp perdesin açın turnalar// Bir er vardır Çelebi’de makamı/İsmi Halil Dede canların canı/Hasan Dede üzümüyle bostanı/Kırmızı şarabın için turnalar//Keskinli Haydar’ım yazan bunları/Zor geçiyor hapishane günleri/Birlik için çağırırım canları/Özgürlük tohumun saçın turnalar”*

(Naçari, 2000: 86). Şair, Kırıkkale ve Keskin yörelerinde bulunan Alevî Ve Bektaşî topluluklarla turna vasıtasıyla bir iletişim kurmuş; şiirin tamamında dile getirdiği; “Bârek Dağı, Kırıkkale, Haydar, Kuyu, Keskin, Dinek Dağı, Konur, Çelebi, Halil Dede ve Hasan Dede” yerleşim yeri isimleriyle sanki bu yöredeki Alevî-Bektaşî tekke ve dergâhlarının yerleşim haritasını çizmiştir.

Keskin yöresinin bir diğer tanınmış âşığı Hacı Taşan, her ne kadar gurbet elde acı çekmiş olsa da turnalarla sılaya güzel haberler göndermek istemektedir: “*Alli turnam bizim ele varırsan/ Şeker söyle kaymak söyle bal söyle.*” (Selvi, 2008: 174). Şair, gurbette çekmiş olduğu sıkıntıları sılaya duyurmak istememekte ve turnaya gurbetten sılaya güzel haberler taşımasını tembih etmektedir.

Çeşitli sebeplerle gurbete giden halk şairleri sılada bıraktıkları sevdiklerine ve memleketlerine özlem duymaktadırlar. Bu yüzden sılada onları merak edenleri haberdar etmek istemektedirler. Bu isteklerini yerine getirecek sembollerden turnayı “haber götürən” özelliğiyle şiirlerine konu etmektedirler. Bu sebeplerle halk şiirinde “turna gurbetten sılaya haber götürən bir sembol” olarak kullanılmıştır.

Geleneğe bağlı Türk şiirinde, turnalardan haber alma motifi de çok yoğun bir şekilde işlenmiştir. Turnalar daha çok sıladan, eşten, dosttan ve sevgiliden gurbette acılar içinde yaşayan âşıklara “haber getiren sembol” olarak görülmektedir. Türk halk şairleri sıladakilerle hasret gidermek ve teselli olmak için turnanın getirmiş olduğu haberlere ihtiyaç duymaktadır. Bunlarla ilgili bazı örnekleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Turnaların haber getirme özelliğini sembolik olarak şiirlerinde dile getiren Âşık Ruhsatî; gökyüzünde gördüğü turnalardan, sıladan ve yârinden haber almak istemektedir. “*Acep sizler hangi ilden gelirsiniz/Bir haber sorayım durun turnalar/Sılada yârinden neler bilirsiniz/Bana bir teselli verin turnalar*” (Bozyiğit, 1974: 294). Gurbet elde gönlün teselli bulması yârden gelen haberle mümkündür. Ruhsatî, yârinden haber alarak teselli olmak isteğini verilmiş olan yukarıdaki dizelerde dile getirmiştir.

Alevî Bektaşî inancında turnalardan Hz. Ali'den haber vermesi beklenmekte ve istenmektedir. Pir Sultan Abdal, Hz. Ali'nin ve turna kuşunun ölümsüzlüğünü dile getirmektedir (Temizkan, 2014): “*Yemen ellerinden beri gelirken/Turnalar Ali'mi görmediniz mi/Hava üzerinde semâ ederken/Turnalar Ali'mi görmediniz mi// Şah'ım Heyber kalesini yıkarken/Nice Yezit halka olup bakarken/Muhammed Mustafa Mi'rac'a çıkarken/Turnalar Ali'mi görmediniz mi*” (Öztelli, 1971). Bu mısralarda şair, göçebe bir kuş türü olan turnanın, Hz. Ali'nin bulunduğu mekânlardan da geçmiş olacağını düşünerek onlardan Hz. Ali ile ilgili haberler sorulmaktadır.

Anadolu sahası Türk halk şiiri ve halk kültür birikimi içinde turna sembolü belli özellikleriyle görülmektedir. Haber getirme götürme işlevi, sıla özlemi, halk şairlerinden bazılarının kendi hayatlarından örnekler sunmaları, gurbette çektikleri acıları dile getirmeleri ve sevdikleriyle haberleşme istek ve arzuları turna sembolüyle anlatılmaktadır. Halk

şairlerinin şiirlerinde “turnanın postacı rolü” öne çıkmaktadır. O, yolunu kaybetmeyecek kadar akıllı, yurduna ve yuvasına tekrar dönecek kadar sadık ve vefalı kabul edilmiştir. Bu sebeple halk şiirinde gurbette ve esarete olanların turna ile bütünleştiği, onunla dertleştiği görülmektedir. Âşık Kerem’in Aslı’yı bulmak için gurbette gökyüzündeki turnalarla dertleşmesi ve onlarla sılaya haber göndermesi turnaların habercilik motifini belirgin bir şekilde ortaya koyduğunu göstermektedir.

Türk halk şiiri geleneği içinde önemli bir yere sahip olan, sadece Elbistan Kültür Havzası’nda değil bütün Anadolu sahasında adından ve şiirlerinden bahsettiren Derdiçok da turnaların haber getirme ve götürme işlevlerinden eserlerinde bahsetmektedir. Aynı zamanda turna motifi, değişik özellikleriyle onun şiirlerinde yer almaktadır.

2. Ömer Lütfi Pişkin (Derdiçok)

Elbistan Kültür Havzası’nda, 19. yüzyılın son çeyreğinden 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yaşamış olan Derdiçok, Anadolu sahası Türk halk şiirinin önemli lirik şairlerinden biridir. Asıl adı Ömer Lütfi’dir. 1874 yılında Kahramanmaraş ili, Elbistan ilçesi, Kızılcaoba köyünde doğmuştur. Babası Hafız Mehmet, yörede tanınmış Hacıtıfiloğullarından olup uzun yıllar imam-hatiplik görevi yapmıştır. Ömer Lütfi, babasından hafızlık eğitimi almış, ancak başarılı olamayınca eğitimini yarıda bırakmıştır. Küçük yaşlarda ailesinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla rençberlikle meşgul olmuştur. Sanatçı bir kişiliğe sahip olan Derdiçok bahsi geçen işte de pek başarı gösterememiştir. Bu yüzden babası ile araları açılmış, babasının sert tutumundan kurtulmak için Kahramanmaraş ilinin Afşin ilçesine gitmek üzere köyünden ayrılmıştır (Emirmahmutoğlu vd., 1946: 109).

Derdiçok, bir gün babasıyla tartıştıktan sonra köyünden ayrılıp Afşin ilçesine giderken Elbistan’la Afşin arasında bulunan, halk arasında “Yedi Uyurlar’ın saklandığı mağara” olarak bilinen ve kutsal bir mekân kabul edilen Ashabülkehf’e uğramış, burada dinlenmek üzere bir taşın üzerine başını koyup uyumuştur. Rivayete göre bu esnada rüya³ görmüş, rüyasında Yedi Uyurlardan Yemliha Ömer Lütfi’nin ağzına mısır akıtmış bunun üzerine zaten sanatçı bir ruha sahip olan Derdiçok irticalen şiir söylemeye başlamıştır. Bir başka rivayette de üç pirin Derdiçok’un ağzına mısır akıttığı anlatılmaktadır (Sekni, 1996: 85; Emirmahmutoğlu vd., 1946: 9). Derdiçok, irticalen şiir söylemeye başladıktan sonra birçok halk şairiyle “Elbistanlı Ebulkasım İbrahim, Nadırlı Kul Ahmet ve Ali Seydi Baba” atışma yapmıştır (Cerrahoğlu, 2011: 146). Onun rüya görmesi, rüyasında ağzına mısır akıtılması, irticalen şiir söylemesi, mahlas alması⁴ ve atışma yapması âşıklık geleneği içinde değerlendirilebileceğini göstermektedir.

³ Rüya motifinin sıkıntılı ve yeknesak bir hayatı yaratıcı ve hareketli bir hale dönüştürme özelliği Derdiçok’ta da görülmektedir. Âşık tarzı şiir geleneğinde rüya ve rüya çeşitleri hakkında ayrıntılı bilgiler için bk. (Günay, 1992: 89-90).

⁴ Ömer Lütfi, Derdiçok mahlasını kullanmıştır. Bu mahlası tercih etmesinin kişisel özellikleri ile ilişkisi bulunmaktadır. Onun, yaşayışına, hâline, tavrına, ruhuna en

Derdiçok, bundan sonraki hayatını babasından aldığı dini eğitim sayesinde Afşin ilçesinin Tanır, Balıkçıl, Akviran, Maraba ve İğde köylerinde imamlık görevini ifa ederek kazanmıştır. Coşkun bir yaratılışa sahip olan şair, imamlık vazifesiyle maişetini temin ederken gördüğü güzellerle ilgili söylediği şiirler yüzünden halkın tepkisiyle karşılaşmış, zaman zaman maişet sıkıntısı yaşamış, ancak o, yine de güzelleri ve onlara duyduğu ilgiyi dile şiirlerinden asla vazgeçmemiştir.

Derdiçok'u, köylerde yaşadığı ve gezgin bir şair olarak mezra mezra, köy köy, kasaba kasaba dolaştığı için köylü-gezgin şair⁵ olarak adlandırmak mümkündür. Şair, geçmiş olduğu köylerdeki güzelleri ve güzellikleri şiirlerinde dile getirmiş; aşk, gurbet, ölüm, ayrılık, özlem ve tabiat konulu şiirler söylemiştir/yazmıştır. Derdiçok, şiirlerinde tabiatla yaşayan, başka şairlere de ilham kaynağı olan ve bir sembol kabul edilen turnaya da yer vermiştir Şiirlerinde Elbistan-Afşin kültür havzasının konuşma dili etkili olmuş ve yörenin ağız özelliklerini yansıtan kelimeler yer bulmuştur. Bu yönüyle Ömer Lütfi yörede halk dilinin ve halk söyleyişlerinin inceliklerine hâkim bir halk şairi olarak tanınmıştır.

Derdiçok'a dair Fuat Köprülü: "1937 yılının ilk aylarında ölen Elbistanlı Derdiçok da bazen asıl halk zevkine yaklaşan şiirleriyle âşık edebiyatının asrımızdaki son değerli mümessillerinden sayılabilir" (Köprülü, 1962: 713) görüşünü ileri sürmüştür. Şükrü Elçin ise şair hakkında "Onun bazı şiirleri ilk defa dergi köşelerinde ve antolojilerde görünür görünmez dikkati çekti. Bunun sırrını onun şairlik kudretinde ve mahalli ağız hususiyetleri ile süsleyip bütünleşmiş, sade, tabii ve güzel Türkçesinde aramak lazımdır" (Demir, 1993: 5) ifadelerine yer vererek Ömer Lütfi'nin mahallî ağız özelliklerini şiirlerinde gösterdiğini belirtmiştir. Tüm hayatı Elbistan Kültür Havzası'nın önemli merkezlerinden Elbistan ve Afşin'de geçen şair, bu yörenin karakteristik ve tabii özelliklerine şiirlerinde yer vermiştir. Hayatını sürdürdüğü coğrafyanın güzellikleri, dağları, coşkun akan ırmakları, bölgede yaşayan hayvan türleri şiirlerine yansımıştır (Döner, 2021: 231). Arif Nihat Asya ise "Derdiçok zamanının en büyük halk şairiydi. Değeri, Dertliler, Gevheriler hatta Karacaoğlanlarla mukayese

uygun mahlas Derdiçok'tur. O, daima gamlı, mahzundur. Duygusal bir insan olduğundan daima gözü yaşlıdır. Şiirlerinde ağlamak kelimesini çok sık kullanmıştır. "Nasıl ağlamayım aman kardaşlar/Ben nazlı yârimi görmeden geldim", "Gece gündüz figan eder ağlarım/Gene ataş attın üzüm felek", "Yar küstürdüm gece gündüz ağlarım/Her gün böyle didem yaşı sel olur" Derdiçok'un şiirlerinde bedbinlik, alınganlık ve sitemkâr duygular öne çıkmaktadır. Söz konusu şairin şiirlerinin konu ve temasıyla mahlası uyumludur. Daha fazla bilgi için bk. (Emirmahmutoğlu vd., 1946: 9-14).

⁵ Halk şairleri, çeşitli sosyal çevrelerde yetişen şairler şeklinde tasnif edilmiştir. Bu tasnife göre halk şairleri; Din ve Tasavvuf Şairleri, Köylü Şairler, Kasaba ve Şehir Şairleri, Yeniçeri Şairleri ve Göçebe Şairler şeklinde adlandırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Boratav, 2000: 81-91).

edilebilecek kadar yüksektir” (Asya, 1937: 12-13) cümleleriyle söz konusu şairin halk şairleri içinde itibarlı bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır.

Araştırmacıların Derdiçok hakkında bu şekilde görüş bildirmeleri onun değerli bir şair olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. 1934 yılında çıkan soyadı kanunu ile Pişkin soyadını alan Ömer Lütfi, yakalanmış olduğu verem hastalığından 10 Aralık 1936 tarihinde ölmüş ve ömrünün son demlerini geçirdiği Afşin ilçesine bağlı Tanır kasabası kabristanına defnedilmiştir.

2.1. Derdiçok’un Şiirlerinde Turna Sembolü

Turna, Derdiçok’un şiirlerinde sıkça kullandığı sembollerden biridir. Onun şiirlerinde bu sembol, sıla özlemi dile getirilirken ve hasret duygusu işlenirken görülmektedir. O, şiirlerinde turnaları düşmanlarına karşı uyarılmaktadır. Aynı zamanda şairin şiirlerinde turnaların güzelliğinden, sevgiliye benzeyen yönlerinden, haber getirme ve haber götürme işlevlerinden bahsedilmektedir.

2.1.1. Turnaların Silaya ve Sevgiliye Haber Götürmesi

Derdiçok, şiirlerinde duygularını dile getirirken turnayı bir sembol olarak görmüş ve göçmen kuşların haberci işlevini şiirlerine yansıtmıştır. Şair, şiirlerinde turnayı gurbetteki perişan halini silaya ve silada kalan sevgiliye bildirilmek ve siladakileri bu durumdan haberdar etmek amacıyla kullanmaktadır. Bunu şöyle dile getirmektedir: *“Turnam gökyüzünde ışıldar telin/N’olur Derdiçoğun halından bilin/Garip dost köyüne uğrarsa yolun/Kaşı kara yâre haber ver beni”* (Emirmahmutoğlu, Özavşar, & Küçükpınar, 1946, s. 32). Karakaşlı yâre âşık olan şair, onun hasretiyle gözyaşı dökmektedir. Turnalardan bu perişan halini Tepebaşı’nda ikamet eden sevgiline iletilmesini istemektedir. “gurbet, kara, aşk ateşi, yanmak” gibi ifadeler şairin karamsar bir ruh haline sahip olduğunu göstermekte, bu kelimeler şairin sevgiliden uzakta olmasından duyduğu acıyı dile getirmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. *“Bakin da savışın gözüm yaşına/Yakdı felek beni aşk ateşine/Eğer uğrarsanız Tepebaşına/Kaşı kara yâri görün turnalar”* (Alparslan, 2019: 27-28). Şair, sevgilisinden ayrı kaldığı için gözyaşı dökmektedir. Turnaları kendisine sırdaş olarak gören Derdiçok, turnalardan sevgilinin köyüne uğradıklarında bu hâlden sevgiliye bahsetmelerini istemektedir.

Şairlerin dünyasında katar katar giden turnalar, silaya haber götürmektedir. Gökyüzünde turnaların katar katar uçuşunu gören Derdiçok da şiirlerinde bunu dile getirmiş, coşkun bir ruh haliyle onlara yol arkadaşı olmak isteğini ifade etmiş ve aynı zamanda turnaların gittikleri yeri de merak etmiştir. *“Düzdin katarını nere gidersin/Ben de yoldaş olam durun turnalar/Daim gökyüzünde pervaz edersin/Bilinmez mi nere yerin turnalar”* (Alparslan, 2019: 27-28). Şair yukarıdaki mısralarda gökyüzündeki turnaların uçarken pervaz edişinden etkilenmiş, onları gideceği yeri bilmeyen insana benzetmiştir. Bu durumu kendi ruh halini yansıtan bir tablo olarak sunmuştur. Nereye gideceğini bilmeyen, şaşkın şakin dolaşan şair,

burada haber göndermek yerine turnalarla birlikte gitme isteğini dile getirmiştir.

Su hayat kaynağıdır. Bu yüzden su kenarları, bütün canlıların çekim merkezidir. Türk halk şairlerinin şiirlerinde “göl-turna” birlikteliğine yer verilmiştir Göçmen kuşlardan olan turna, aynı zamanda su kaynaklarının başında konaklayarak hayatını sürdürmektedir. Şair bunu şöyle ifade etmektedir: *“Dayanamam ben feleğin huyuna/Azrail'i ortak etti payına/Uğrarsanız Yeniçıktı suyuna/Çezinik gölüne girin turnalar”* (Alparıslan, 2019: 27-28). Turnanın bu özelliğini bilen Derdiçok da sevgilinin yaşadığı coğrafyada bulunan Yeniçıktı suyuna ve Çezinik gölüne uğramalarını ve orada konaklamalarını tembihlemektedir. Turna gibi güzel olan sevgilisinin de bu suların kenarında yaşadığını ima etmektedir.

Eşini yani çocuklarının annesini kaybetmiş olan Derdiçok'un, ciğerine ateş düşmüş ve acılar içinde kıvrınmaktadır. Bu duygularını şu şekilde dile getirmektedir: *“Düştü ciğerime yanıyor odlar/Kaldı bir kuzusu o beni börtler/Bütün melül olsun gezdiği yurtlar/Balıkçıl köyüne varın turnalar// Nolmuş Derdiçoğa amanın nolmuş/Yitirmiş yârini bebeği kalmış/Felek bulduğunu elinden almış/Geçerken mezarın görün turnalar”* (Alparıslan, 2019: 27-28). Eşini Balıkçıl köyünün mezarlığına defnetmiş olan şair, turnaların burayı ziyaret etmesini istemekte kendi hâlinde o mekânlara haber götürmesini arzulamaktadır.

Elbistan ve Afşin'in köylerinde dolaşan gezgin şair Derdiçok, Karacaoğlan misali gittiği her köyde bir güzele gönül vermiştir. Bu yüzden turnaları gördüğünde onların haberci işlevini dikkate alarak onlarla gezdiği köylerdeki gördüğü güzellere haberler göndermiştir. Bunun yanında şiirlerinde göçmen kuş olan turnaların uğradıkları coğrafi isimlere de yer vermiştir.

2.1.2 Turnaların Sıladan Haber Getirmesi

Sembolik olarak “turnanın haber getirme özelliği” Derdiçok'un şiirlerinde de görülmektedir. Şair; kırdığı, kaybettiği eşinden bir selam, bir haber beklemektedir. O, bu beklentisini dile getirirken sevgilisini kırmaktan dolayı duyduğu üzüntüyü de anlatmaktadır.

Eşini kaybeden Derdiçok, yeşilbaşlı turnadan (gövel turna) haber alma arzusundadır. Ancak ondan istediğini alamayan şair, onu insafsızlık yönüyle kırgınlığından dolayı kendisiyle konuşmayan sevgilisine benzetmektedir. *“Heç mi yok insafın hey gövel turna/Geceler yatarım yer beni yakdı/Yok mu sende bu derdimin ilacı/Neyleyim ikrarsız yar beni yakdı* (Alparıslan, 2019: 11). Yâriyle gönül eylemek isteyen şair, bu isteğine olumlu cevap alamayınca onu insafsızlıkla suçlar ve ayırılır. Daha sonra turna sembolünü kullanarak ayrılmış olduğu eşinden haber almak ister. Ancak o da eşi gibi sessiz kalmış ve eşinden bir haber getirmemiştir. Bu sebeple şair, onları da insafsızlıkla vasıflandırır.

Yâriden kuru bir selamın gelmemesini kendi kusurundan kaynakladığını ifşa eden şair, bu yüzden nazlı yârin verdiği sözden

döndüğüne zannedip bu duruma üzülmeştir. “*Yüce dağlar daim böyle kar olsa/Arada engelin gözü kör olsa/Eğer nazlım kavli bütün yâr olsa/İkide bir kuru selam tez gelir*” (Alparıslan, 2019: 13). Sılada kalan eşinden selam alamaması eşinin sözünden döndüğü anlamını çıkarmış ve bundan duyduğıu tedirginliğı yukarıdaki mısralarda dile getirmiştir.

Bahar mevsiminde havaların ısınmasıyla uzak yerlerden katarlar hâlinde Anadolu’ya gelen turnalardan uzun zamandır haber alamadığı eşinin kendisini bekleyip beklemediğini şöyle sormaktadır: “*Yine geldi bahar ayı yaz ayı/Yeşil ördek, turna ile kaz gelir/Çokdan beri yâre göndermem sayı/Korkuyorum nazlım benden vaz gelir*” (Alparıslan, 2019: 13). Şair, eşini kırdığını, gücendirdiğini kabul ederek kendi kusurundan haberdar olduğunu ise şu mısralarda dile getirmektedir. “*Bindim aşk atına her gün estirdim/Elim ile yâre zülûf kestirdim/Bilmiyorum kusurum yâri küstürdüm/Böyl’olursa ölüm bana az gelir// Yârin küstüğünü bilmiyom neden/Bildirse efkârın olsa bir giden//Baktım seher vakti geliyor sudan/Yanı sıra üç beş dane kız gelir*” (Alparıslan, 2019: 13). Eşinden ayrılık şairi olumsuz etkilemiştir. Eşinin bu konuyla ilgili düşüncesini merak etmekte ve haber beklemektedir.

Aşk duygusunun yoğunluğundan şaşkına dönen şair, gül için yanan bülbül gibi sürekli olarak sızlanmaktadır ve bu yüzden gurbet elden yârin köyüne gitmeyi arzu etmektedir. Ancak bunun dedikoduya sebep olacağını düşünmekte ve tedirgin olmaktadır. Bunu da şu şekilde dile getirmektedir; “*Derdiçoğum kararım yok yatmaya/Başlamışım bülbül olup ötmeye/Gönlüm ister yâr köyüne gitmeye/Korkuyorum arkam sıra söz gelir*” (Alparıslan, 2019: 13). Bu dörtlükte bir de bülbül sembolü kullanılmıştır. Ancak burada bülbülün haber getirme özelliğı değil güle olan aşkı dile getirilmiştir.

Derdiçok önce eşinden ayrılmış, daha sonra da eşini kaybetmiştir. Şiirlerinde haber getiren bir sembol olarak görülen turnalardan eşinden haber getirmelerini istemiştir. Ancak yârinde bir haber alamamış ve bu sebeple hüzünlenmiştir. O, bu duyguları toplam beş dörtlükte dile getirmiştir.

2.1.3. Turnanın Güzelliğini Dile Getiren Şiirleri

Edebiyatta turnanın sesi, bakışı ve görüntüsü güzellik özelliklerinden kabul edilmektedir. Onun güzellik unsurlarından biri de telidir. Bu sebeple turna teli parlaklığı yönüyle Türk halk kültüründe ve şiirinde güzellik unsuru olarak yer almıştır. Derdiçok’un şiirlerinde de turnayı güzellik unsurlarını da bulmak mümkündür.

Derdiçok, telli turnayı görünce heyecanlanır ve yârinde ayrı kalmaktan dolayı günlündeki hüznün giderilmesi için eşini ölümünden sonra hayatını tek başına sürdüren turnadan öğüt almayı arzu eder. “*Ne güzel ışılar turnamın teli/Yıraktır görünmez o yârin yolu/Yitirdim yârimi ben oldum deli/Bana da bir öğüt verin turnalar*” (Alparıslan, 2019: 27-28). Şair, “*Ne güzel ışılar turnamın teli*” mısraında turnanın telini dile getirmektedir. Şiirin devamında ışıldayan turna telinden kendinden uzakta bulunan yârinde bulmak için kılavuzluk etmesini ve yârinde uzakta olmanın acısından

kurtulmak için turnaların kendisine öğüt vermesini istemektedir. Turna telinin ışığının yol göstermesi motifi mitolojiktir. Turnanın süs ve uğur yönünü gösteren önemli unsurlarından biri de telidir. Türk milletinin gelenekleri arasında yer alan unsurlardan biri de evlenenlere uğur getirsin diye düğünlerde bayrak direklerine saplanan elmaya turna teli takılmasıdır. Yine gelinlerin başına da turna teli takıldığı görülmektedir. Başına turna teli takılan gelinin uğurlu olacağına inanılmaktadır.

Derdiçok'un şiirlerinde "turnanın yeşilbaşı" da güzellik unsurlarından bir diğeridir. Yeşilbaşı turna "gövel turna" olarak adlandırılmaktadır. "*Hiç mi isafın yok hey gövel turna*" (Alparslan, 2019: 11) mısrasında da turnanın bu niteliği ifade edilmektedir.

Turnanın gökyüzüne yükselişi ve uçuş şekilleri de şairlere ilham kaynağı olmuş ve o, estetik olarak halk şairlerini etkilemiştir. Bu yüzden halk şairleri tarafından turnaların güzelliği dile getirilirken onların uçuşuna da değinilmiştir. "*Kalkdı havalandı gönlümün kuşu/Turna havalansa tel bana bakar/Her gün akar oldu gözümün yaşı/Aksa gürül gürül sel bana bakar*" (Alparslan, 2019: 68). "*Durmaz havalandı gönlümün kuşu/Turna katar tutsa tel bana neyler/Her gün akar oldu gözümün yaşı/Aksa gürül gürül sel bana neyler*" (Emirmahmutoğlu vd., 1946: 70). Bu iki dörtlükte de şair, turnaların gökyüzüne yükselişleri ve uçuşlarındaki güzellik hususiyetlerine yer vermiştir.

Derdiçok'un şiirlerinde turnanın güzelliğini dile getiren dört metin tespit edilmiştir. O, turnanın uzuvlarını ve uçuşunu güzellik unsuru olarak ele almıştır. Turna teli, yeşilbaşı turna, gövel turna adlandırmalarında onun güzellik unsurları dile getirilmiştir.

2.1.4. Sevgilisini Turnaya Benzettiği Şiirleri

Turna, halk şairleri tarafından sevgiliye benzetilmiştir. Şairler tarafından o, fiziksel özellikleri yönüyle etkileyici bulunmuş ve sevgilinin güzelliğini anlatırken söz konusu kuşun güzelliğinden faydalanılmıştır. Bu sebeple o, kimi Anadolu inançlarında "turna kız ve turna gelin" şeklinde sembolize edilmiştir.

Derdiçok da şiirlerinde sevgiliyi özellikle yeşilbaşı turnaya benzetmektedir. Aynı zamanda sevgilisinin insafsızlığından yakınmaktadır. Sevgilisinin şairin aşkına cevap vermeyişi ile gövel turnanın sessizliği arasında bir ilişki kurulmaktadır. Bu durum şu mısralarda ifade edilmiştir: "*Heç mi insafın yok hey gövel turna/Geceler yatarım yer beni yakdı/Yok mu sende bu derdimin ilacı/Neyleyim ikrarsız yâr beni yakdı*" (Alparslan, 2019: 11). Bir diğer şiirinde ise bu durum şu şekilde yer almaktadır: "*Heç mi insafın yok hey gövel turna/Yeter gece gündüz ağlatma beni/Getirdin başıma türlü belâyı/Bu bir mecnun diye bağlatma beni*" (Emirmahmutoğlu vd., 1946: 33). Şairin iki farklı şiirinde de sevgili sevene ilgi göstermeyen, âşığa yüz vermeyen gövel turnaya benzetilmiştir.

Şair, sevgilinin duruşunu telli turnaya benzetmekte ve onun da turna gibi süzülüp göle konmasını beklemektedir. Sevgilinin perçemi, kâkülü onun

güzelliğini yansıtan unsurlardan biridir. “Sandım duruşunu bir telli turna/Süzülüp konman mı göle sevdiğim/Işlar perçemin tüm halis sırma/Vallahi benziyor tele sevdiğim (Alparslan, 2019:15). Derdiçok, sevgilinin perçeminin halis sırma gibi parladığını ve turna telini hatırlattığını yukarıdaki mısralarda dile getirmektedir.

Güzellere tutkun olan şair, bu hâli bir dert olarak görmekte ve söz konusu derdin kayıt altına alınmasını arzu etmektedir. Sevdiği güzelleri yeşilbaşlı ördeğe, kuğuya ve kaza benzetmektedir. “Kalem al derdimi defterine yaz/Daima gözeller geyinir beyaz/Kimi yeşil, kimi kuğu, kimi kaz/İçinizde telli turna biriniz” (Emirmahmutoğlu vd., 1946: 74). O, bu mısralarda sevdiği güzeli “ak renkli telli turnaya” benzetmektedir.

Turna, Anadolu’da görünüşünün zarif olması, tüylerinin göz alıcılığı, güzel ve etkileyici sesi sebebiyle kızlara ad olarak verilmiştir. O, aynı zamanda gelenekte kız güzelliğinin simgesi kabul edilmiştir. Bu sebeple Anadolu’da turna sembolü “kız, güzellik ve sevgili” algısıyla özdeşleşmiştir. Halk arasında “turna perisinin” bir kız olduğuna inanılmış ve evlenecek kızlar arasında söylenen tekerlemelerde kullanılmıştır. Derdiçok da sevgilisinin güzelliklerini tasvir ederken onu “gövel turna, telli turna” benzetmelerini tercih etmiştir.

2.1.5. Turnaları Avcılara Karşı Uyarması ve Turnalara Öğütleri

Derdiçok, sadece turnanın güzelliğini ve sevgilinin ona benzeyişini konu edinmemiş aynı zamanda turnaların ötüşüyle dertlenmiş, onlarla dert ortağı olmuş ve avcılara karşı korumasız olan bu zarif varlıkları korumak amacıyla uyarmıştır (Döner, 2021, s. 236). “Turnam gökyüzünde tutanım katar/Sakın avcı olur okunu atar” (Alparslan, 2019: 41). “Çok durma burada sen seni sakın/Bura dört çevrenin avlığı turnam” (Alparslan, 2019: 47). Şair, eşini rakiplerinden korumak istemektedir. Bunu turna sembolüyle dile getirmiştir. Avcılık Afşin-Elbistan yöresinde oldukça yaygındır. Bu yüzden turnaların avcılara karşı dikkatli olmasını istemiş ve tedbir almasını öğütlemiştir.

Tabiatla içli dışlı bir hayat süren Derdiçok, turnalara seslendiği şiirlerinde tabiatın taraf bir tavır takınmış ve sıladan haber getiren turnaları, avcılarının saldırılarına karşı onları korumayı insanlık vazifesi olarak telakki etmiştir. “Turnam adın büyük söylenür dilde/Ne çok eğleniyon sen bizim ilde/Belki avcı olur bizim bu çölde/Göksun derler yaylaların hası var” (Alparslan, 2019: 48). Şair, turnaların avcılarının gazabından kurtulması için Elbistan Kültür Havzası içinde yer alan, güvenilir olarak bilinen ve bu yörenin en güzel mekânları kabul edilen Göksun yaylalarına göçmesini istemektedir.

Söğütlü’de döne döne uçan ve burayı konak yeri olarak seçen turnaların varlığını fark eden Derdiçok, onları dikkatli olması için uyarılmaktadır. Çünkü Söğütlü’de çok sayıda avcının olduğunu bilmektedir. Turna kuşu eşini etkileme ve eşine bağlılık noktasında önemli bir yerde bulunmaktadır. “Nedir böyle Söğütlü’de çevrilmek/Avcı çoktur hakkın olur

devrilmek/Sende de mi vardır yârdan ayrılmak/Vallahi ölümden beter turnalar” (Alparıslan, 2019: 49). Derdiçok, tek eşli bir hayat süren turnanın burayı mekân tutmasının sebebini onun eşini burada kaybetmesine bağlamakta ve eşinden ayrı kalmanın dayanılmaz bir dert olduğunu ifade etmektedir.

Derdiçok’un şiirlerinde turna, korunması gereken bir sevgili olarak sembolleşmiştir. şair, ona, avcılara, tabiatta avlanarak hayatını sürdüren şahin ve kuzgunlara karşı dikkatli olması hususunda tembihte bulunmaktadır. O, turnaların daha güvenli yerlerde yaşamasını istemektedir. şairin dört dörtlüğünde bu durum farklı ifadelerle yer almıştır.

2.1.6. Turnalarla Dertleşmesi (Deyişmeleri)

Turna sembolünün halk şiirinde kullanıldığı bir başka yönü de halk şairlerinin onlarla dertleşmesidir. şairler; yalnızlıklarını, özlemlerini, sıkıntılarını ve dertlerini paylaşmak için kendilerine dost kabul ettikleri turnalarla dertleşmekte, sohbet etmekte ve söyleşmektedir. Onlar, sırlarını da turnalarla paylaşmaktadır. Gurbet elde kalan, hasret çeken, derdini paylaşmak isteyen ve gam yükünü sırtında hisseden Derdiçok da derdini paylaşmak için turnalarla dertleşmektedir.

şairin gönlü, yârinin hastalığından dolayı dertlidir. Turnaların dertli dertli ötmesi şairi daha da hüzünlendirmektedir. Eşinin hastalığı sebebiyle dünya varlığından vazgeçtiğini turna ile dertleşirken şöyle ifade etmektedir: *“Ötmen dertli dertli sinam yaralı/Gönül göremiyor yârini turnam/Yâri hasta derler gönül hoş değil/Nideyim dünyanın varını turnam*” (Alparıslan, 2019: 40). Bu dörtlükte şiar, eşinin olmadığı bir dünyada yaşamak istemediğini ifade etmektedir. Bu yönüyle turnanın eşinin ölümlü üzerine onun intihar ettiği inancıyla kendi duyguları arasında bir ilişki kurmaktadır.

Her gördüğü güzele gönül veren Derdiçok, bir taraftan eşinin hastalığından dolayı hüzünlenmekte diğer taraftan da söz dinlemez gönlünü bir başkasına kaptırmaktadır. Gönül kaptırdığı sevgili de rahatlığı ile şairi heyecanlandırmakta, onun aklını başından almaktadır. İki farklı duyguyu aynı anda yaşayan şair, bu halden rahatsızlık duymaktadır. Bunu da şöyle anlatmaktadır: *“Yâri görmekliğe benim kasdım var/Hiç yorulmaz kalem dutar destim var/Bir söz dutmaz kör olası dostım var/Bilmiyor namusın arını turnam*” (Alparıslan, 2019: 40). Eşinin ölümlüne üzülen şair, kendini baştan çıkararak sevgilisine karşı olan duyguların da gizleyememektedir. Bu mısralarda turnadaki vefa ve sadakat ile eşinin ölümlünden sonra gönlünü bir başka güzele kaptıran şair arasında bir karşıtlık görölmektedir.

Gönlüne söz geçiremeyen ve her gördüğü güzele tutulan Derdiçok, sevgilisinin sözünden dönmesinden ve sırlarını ifşa etmesinden şikâyet etmekte, bu şikâyetini de turnaya bildirmekte ve turnadan yardım talep etmektedir. *“Turnam sen gördün mü böylesi yâri/Adam oynatmak mı her dâim kârı/İnsan ikrârından döner mi geri/Fâş etdi ellere sırrını turnam*” (Alparıslan, 2019: 41). Sevgilisinin, aralarındaki sırlarını ifşa etmesi şairi

derinden sarsmıştır. Teselli bulmak için duygularını dert ortağı kabul ettiği turnayla paylaşmıştır.

Derdiçok'un turnayla dertleştiği şiirlerden ayrılık acısını anlatanlar da dikkat çekicidir. Benzer duygu ve düşünceler şairin başka şiirlerinde de yer almıştır. Burada ayrılık anlamını çağrıştıran ve sözden dönme olarak bilinen husus "mendilin geri gönderilmesiyle" ifade edilmektedir. Hediye edilen yağlığın (mendilin) iade edilmesi yani geri gönderilmesi Türk halk kültüründe verilen sözden dönülmesi ve karşı tarafın reddedilmesi anlamına gelmektedir. "Yürü Derdiçoğum ağlama yörü/Sana da bulunur elbette biri/Gördün mü sen böyle ikrârsız yâri/Dost geri göndermiş yağlığı turnam (Alparslan, 2019: 47). Şair, sevgiliden ayrıldığı için mustarıptır, ancak ümitsiz değildir. Verdiği sözünden dönen sevgilinin bu tutumuna üzülen şair, kendisine göre birini bulacağı konusunda ümidini korumaktadır.

Bir başka şiirinde de şair, bilmeden eşini küstürdüğünü bu yüzden eşine verdiği mendili onun iade ettiğini turnalara anlatmaktadır. "Derdiçok küstürmüş göremez yâri/Suçum ne ki yönün dönmüyor beri/Adam yadığarın verir mi geri/Mendilin üstüme atar turnalar (Alparslan, 2019: 49). Derdiçok'un turnalarla yapılan söyleşmelerinin bazılarında ana duygunun ayrılık ve aşk acısı olduğu görülmektedir.

Şair, hem dost bildiği turnayı avcılardan korumak hem de turnanın ötmesiyle kendi dertlerinin artmaması için seher vaktinde turnanın dertli dertli ötmesini istememektedir. "Turnam gökyüzünde dutan mı katar/Sakin avcı olur okunu atar/Ötmen seher vakti dertlerim artar/Yakman Derdiçoğum serini turnam (Alparslan, 2019: 41). Bu mısralarda turnaların seher vaktinde ötmesiyle sevgiliden acı haber geleceğini, sırlarının ifşa olacağını ve bu yüzden başının belaya gireceğini dile getirmektedir.

Derdiçok, sadece sıkıntılı anlarda turna ile söyleşmemiştir. O, beklentilerini, isteklerini, arzularını, iyi dilek ve temennilerini de yaren, dost bildiği turnalarla sohbet ederken dile getirmiştir. "Yaradan Allah'tan bir dileğim var/Evvela isterim sağlığı turnam/Bir ben değil cümle olsun beraber/Gül gülistan olsun bağlılığı turnam//Nolaydı turnalar daha nolaydı/Herkes bütün aradığın bulaydı/Eğer usul boylum benim olaydı/Niderim dünyada beğliği turnam" (Alparslan, 2019: 46)

Turnalarla dertleşme, şairin başka şiirlerinde de görülmektedir. Bahar-yaz aylarında Elbistan-Afşin yörelerinde görülmeye başlayan turnalar, daha çok seher vaktinde ötmektedir. Seher yeli nasıl ki sevgiliden haber getirirse seher vaktinde öten turnalar da sevgiliden haber getirmektedir. "Yine gelmiş bahar ile yaz ayı/Seher ile dertli öter turnalar/Ötmen dertli dertli sinem yareli/Benim derdim bana yeter turnalar//Ne dolanın Söğütlü'nün düzünde /Arzun mu var gelininde kızında/Kanad dutup kakub gövün yüzünde/Ne zaman dutucan katar turnalar//Nedir böyle Söğütlü'de çevrilmek/Avcı çoktur hakkın olur devrilmek/Sende de mi vardır yârdan ayrılmak/Vallahi ölümden beter

turnalar//Kararım kalmadı duramıyorum/Tenha bulup halin soramıyorum/Çokdan beri yâri göremiyorum/Dua edin hasta yatar turnalar” (Alparslan, 2019: 49). Eşi hasta olan şair, turnaların dertli dertli ötmesinden tedirgin olmaktadır. Çünkü hasta olan yârinden kara haber alma korkusu yaşamaktadır. O, aynı zamanda turnalardan yârinin şifa bulması için dua talep etmektedir. Diğer taraftan kendi yaşadığı yörenin avcı yatağı olduğunu bilen Derdiçok, turnaların başına bir felaket geleceğinden korkmaktadır. Bu yüzden onların katar katar uçup gitmesini, buralardan uzaklaşmasını istemektedir.

Çalışmanın ilgili bölümünde Derdiçok hakkında bilgi verilirken ifade edildiği gibi o, Afşin ilçesinin birçok köyünde imamlık görevini ifa etmiştir. Bu görevinin gereği olarak İslam inancında kutsal kabul edilen üç aylarda (recep, şaban ve ramazan) özellikle de ramazan ayında sahur vaktinde temcîd⁶ vermektedir. O, seher vaktinde temcîd verirken tam o esnada turnalar da ötmeye başlamaktadır. Turnaların ötüşü ona hasta olan eşini hatırlatmaktadır. Bunu üzerine turnalarla söyleşmektedir. Onun bu söyleşmesi iki metinde halinde bugüne ulaşmıştır.

Sahur vaktinde “temcid vermek” için minareye çıkan Derdiçok o vakitte turna sesi duymakta. Turnaların ötüşü onun dertlerini depreştirmekte, özellikle ona hasta yârini hatırlatmakta, gönlünü yaralamaktadır. Bu duyguları şöyle sunmaktadır: “Çıktım seher vakti temcit vermeye/Dinledim ki turna sesi var/Ötme dertli dertli sinem yaralı/Yârim hasta şu gönlümün yası var//Turnam adın büyük söylenür dilde/Ne çok eğleniyon sen bizim ilde/Belki avcı olur bizim bu çölde/Göksun derler yaylaların hası var//Görüyom kanadın havada düzgün/Ötme seher vakti ile yüreğim üzgün/Yâre karşı geldim yüzleri azgın/Sorun bakın benüm bende sesi var//Uçun turnalarım havalı uçun/Gelin Derdiçoğum defterin açın/Söz dutmaz yârimi görün de geçin/Yıkılmış sağ yanına eğri fesi var” (Alparslan, 2019: 48). Yukarıdaki mısralarda ifade edildiğine göre şair, hasta yâriyle karşılaşmış ve onun mutsuzluğunu yüzünden anlamıştır. Bu hâlin kendi yüzündeki benlere de sirayet ettiğini ve kendi yüzündeki benlerinde bu acı tabloyla ilgili haberler verdiğini belirtmektedir. Aynı zamanda Yârinin kendisine olan ilgisizliğinden de dert yanmaktadır.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa turna, Türk mitolojisinde, kültüründe ve edebiyatında en çok rastlanılan kuş türlerinden biri olmuştur. Turnanın zarif ve güzel görüntüsü pek çok sanatkâra ve zanaatkâra ilham vermiş, onların eserlerinde önemli bir motif olarak işlenmiştir. Türk

⁶ Konuyla ilgili olarak bk. (Sezikli, 2011: 410-411). Kadioğlu ise bu terimi şu şekilde açıklamaktadır: “Sözlükte “tâzim ve senâ etmek” anlamındaki temcîd minarelerde ezandan ayrı olarak Allah’a yapılan dua, tazarru ve münâcâtlar hakkında kullanılmaktadır. Eskiden genelde üç aylarda Ramazânda ise sahurdan sonra müezzinler tarafından halkın iştirakiyle minareden temcîd ilahileri okunurdu. Temcîd sahur vaktinde okunduğundan halk arasında “sahur” manasına da gelmektedir” (2022: 118).

mitolojisinde de kutsal bir varlık olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden avlanılmasına hoş bakılmamış, avlayanların bir belaya tutulacağına inanılmıştır. Türkistan'dan Anadolu'ya sözlü gelenekle taşınmış olan Türk halk şiiri geleneğinde turna bir sembol olarak yer almıştır. Göçmen kuş olması sebebiyle daha çok haberci yönü halk şiirine konu olmuştur. Türk halkı acılarını, sıkıntılarını, sevinçlerini, mutluluklarını ninnilerde, manilerde ve türkülerde paylaşmıştır. Aynı zamanda âşıkların şiirlerinde de yukarıda belirtilen birçok husus dile getirilmiştir. Afşin-Elbistan yöresinin itibarlı bir halk şairi olarak görülen Derdiçok da âşık tarzı gelenek içinde yer almaktadır. O, farklı temalı şiirlerinde turnayı bir sembol olarak kullanmıştır.

Sonuç

Türk kültürünün temelini oluşturan unsurların başında gelen değerlerden biri de Türk halk şiiridir. Millete ait değerleri nesilden nesle aktaran, geçmişi bugüne, bugünü geleceğe taşıyan ve bu vesile ile kültürün temel öğelerinin yaşamasına katkıda bulunan, Türk halkının estetik algılayışını yansıtan Türk halk şiiri, ele aldığı konular bakımından ilgi odağı olmuştur. Türk halk şiirinin belli başlı nazım şekilleri olan ninniler, maniler, türküler, koşmalar, destanlar ve semailerle Türk kültürü içinde yer alan mitolojik ve kültürel motifler aktarılmaktadır. Bu motiflerden biri de turnadır. Bu çalışmada Türk halk şiirinde turnanın bir sembol niteliğinde canlılığını koruyarak yaşadığı ve nesilden nesle aktarıldığı tespit edilmiştir.

Anadolu coğrafyasında turna, sesini Hz. Ali'den alan bu sebeple kutsal kabul edilen tabiat unsurlarından biri olarak görülmektedir. O; tarihî eserlerde, günlük kullanılan eşyalarda ve en önemlisi de Türk halk şiirinde güzellik unsuru bir mitolojik motif olarak yer almaktadır. Turna, öncelikle fiziksel özellikleriyle ve görüntüsüyle halk şiirine yansımıştır. Onun güzelliği, göçmen kuş oluşu, haber getirip götürme işlevi, dert ortaklığı, sadakati ve av hayvanı olması yönleriyle de sanat eserlerinde işlendiği görülmüştür. Turna, Türk halk şiirinin bütün dallarında olumlu özellikleriyle yer almıştır. Söz konusu geleneğinde o, şairler tarafından sevgiliyle iletişim kurmada bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Milletin içinden çıkan, onun kültür değerleriyle beslenen halk şairleri toplumun maddi ve manevi değerlerini şiirleriyle bugüne ulaştırmıştır. 20. yüzyılın başlarında Elbistan Kültür Havzası'nda yaşamış olan, âşık tarzı Türk halk şiirinin önemli bir temsilcisi kabul edilen Derdiçok'un şiirlerinde turna, haber getirip götürme işlevi, güzelliği, sevgiliye benzerliği, avcılara ve düşmanlarına karşı uyarılmaları ve onlarla dertleşmeleri yönüyle konu edinilmiştir. Şairin turna konulu şiirlerinde bu kuş, olumlu yönleriyle görülmüş, sevgiliyle, sılayla haberleşme, deyişme ve dertleşme sembolü olarak işlenmiştir.

Anadolu sahasında varlık gösteren Türk halk şiirindeki turna ile ilgili tespitler elbette bu çalışmayla sınırlı değildir. Türk kültüründe yaygın bir şekilde görülen turna motifini Türk halk edebiyatının diğer birçok ürününde

görmek mümkündür. Bu konuyla ilgili yapılacak çalışmalar söz konusu kültür unsurunun Türk halk şiiri sözlüğündeki çağrışım alanını ortaya koyacaktır. Aynı zamanda Türk halk şairlerinin tanınmasına ve onların sanat anlayışlarının kavranmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2018). Türk mitolojisinde kartal. (ed.: F. A. Turan-M. Ozan), *Türk Mitolojisine Giriş*, 229-238, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Akbaş, G. (2003). Türkülerde turna. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 28, 3-29.
- Akün, Ö. F. (2006). Anadolu halk şiirinde tabiat motifleri (basılmamış doktora tezi) netice. *Kanat Dergisi*, XIX, 203-204.
- Alparslan, Y. (2019). *Derdiçok (Ömer Lütfi Pişkin) ve şiirleri*. Kahramanmaraş: Etkileşim Basım Yayın.
- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil (ana çizgileriyle dilbilim)*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Asya, A. N. (1937). Derdiçok'tan. *Görüşler*, 12-13.
- Aytaş, G. (2013). Türkülerde turna. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi*, 28, 13-33.
- Bayat, F. (2013). *Mitolojiye giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Boratav, P. N. (2000). Halk edebiyatı dersleri. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Bozyiğit, A. E. (1974). Halk siirimizde turna. *Türk Folklor Araştırmaları*, 294, 6877-6878.
- Cerrahoğlu, M. (2011). Âşıkların sosyokültürel hayattaki yeri ve önemi/bir örneklem olarak Derdiçok. *Follor/Edebiyat*, 17(67), 143-156.
- Çatıkkaş, A. (1996). *Maniler*. İstanbul: Türk Edebiyat Dizisi Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1995). *Türk ninniler hazinesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Demir, S. (1993). *Afşinli Derdiçok: Hayatı, edebi kişiliği ve şiirleri*. Ankara: Alıç Okul Yayınları.
- Döner, Ş. (2021). Maraşlı Âşık Derdiçok'un şiirlerine ekoeleştirel bir yaklaşım. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4, 228-237.
- Eke, M. (2013). The Symbolism of the crane in Turkish folk songs, and "Gine Dertli İniliyorsun". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* (Kıbrıs Özel Sayısı II), 2, 218-228.
- Elçin, Ş. (1997). *Halk edebiyatı araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eliade, M. (2014). *Şamanizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Emirmahmutoğlu, A. vd. (1946). *Derdiçok ve şiirleri*. Maraş: İş Basımevi.
- Ergun, M. (1997). *Türk dünyası efsanelerinde değişim motifi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Feratan, M. - Solmaz, E. (2023). Halk dans geleneğinde Türk dinî dansları ve hayvan sembolizmi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 106, 319-336.

- Günay, U. (1992). *Türkiye'de âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kadıoğlu, İ. (2022, Nisan). Lebib-i Âmidî Dîvânı'nda Ramazân konulu şiirler. *Külliyat, Osmanlı Araştırmaları* 16, 113-140.
- Köprülü, M. F. (1966). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Mirzaoğlu, F. G. (2015). *Halk türküleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Naçari, O. (2000). *Ozanlardan bir demet*. Ankara: Halk Ozanları Kültür Vakfı Yayınları.
- Ögel, B. (1993). *Türk mitolojisi*. C. I, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi*. C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öztelli, C. (1971). *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Peters, J. - Schmidt, K. (2004). Animals in the symbolic world of pre-pottery neolithic Göbekli Tepe, south-eastern Turkey: A preliminary assessment. *Anthropozoologica*, 39 (1), 179-218.
- Russel, N. - McGowan, K. (2003). Dance of the cranes: Crane symbolism at Çatalhöyük and beyond. *Antiquity*, 77, 445-455.
- Sekni, N. G. (1996). *XX. yüzyıl Afşinli halk şairleri*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Selvi, İ. (2008). *Türk halk edebiyatında turna motifli türküler*. Kütahya: Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sezikli, U. (2011). Temcîd. *DİA*, 40, 410-411.
- Türkçe Sözlük*. (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taşgın, A. - Atay, Ö. (2019). Hazreti Şah'ın avazı turna derler bir kuştadır: Hacı Bektaş Velayetnamesi'nde turna ve turna ilahisi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 92, 83-100.
- Taştan, Z. (2007). Modern şiirde halk edebiyatının etkisine bir örnek: Süreyya Berfeğün ola. *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 213-125, Ankara.
- Temizkan, M. (2014). Türk kültüründe ve Alevî-Bektaşî inancında turna. *Millî Folklor*, 101, 162-170.
- Yıldız, Â. (2002). *Halk şiirinde tabiat*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. / Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.